

ایجاد ثبت پایه‌ی جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور

مجری:

ابوطالب عزیزی

همکاران:

مهدی میزبان

محمد ایرانپور

سید علی میرابراهیمی

فرزانه جامعی

فرشید خانزاده

صابر محمد مقصودی

حمیدرضا جلالی

ژیلا کمایی

محسن خاکپور

پژوهشکده‌ی آثار

گروه پژوهشی پردانشنامه‌ی اطلاع‌رسانی

زمستان ۱۴۰۰

پیش‌گفتار

اجرای سرشماری‌ها به‌روش سنتی علاوه بر این‌که هزینه‌ی بسیاری را بر کشور تحمیل می‌کند، اطلاعات آن‌ها با گذشت زمان، قدیمی می‌شود و برای آن‌که قابل استفاده باشد، نیاز به روزآمدسازی دارد. با عنایت به این موضوع و با توجه به توسعه‌ی پایگاه‌های اطلاعاتی در کشور و همچنین بررسی‌های انجام‌شده در باره‌ی شیوه‌های اجرای سرشماری در سایر کشورها، مرکز آمار ایران نیز تغییر روش اجرای سرشماری‌ها از روش سنتی (مراجعه‌ی حضوری) به استفاده از داده‌های ثبتی را در دستور کار خود قرار داد. این تغییر رویکرد در اسفند ۱۳۹۶ به‌صورت دو بخشنامه‌ی مجزا، توسط معاون اول رئیس‌جمهور «به‌منظور اجرا» و رئیس شورای عالی آمار «به‌منظور همکاری دستگاه‌ها» به‌همه‌ی وزارتخانه‌ها و سازمان‌ها ابلاغ شد.

برای این منظور، مرکز آمار ایران با رویکرد جدید خود، عدم اجرای سنتی سرشماری اجتماعی-اقتصادی عشایر کوچنده را که طبق برنامه‌ی قبلی می‌بایست در سال ۱۳۹۷ اجرا شود، به سازمان امور عشایری اعلام نمود و درخواست طراحی سامانه‌ای به‌منظور ثبت اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده در زمان ارائه‌ی خدمات توسط آن سازمان را مطرح کرد. با هدایت و همکاری مرکز آمار ایران، نخستین سامانه‌ی ثبت اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده در زمستان ۱۳۹۷ طراحی، و ثبت اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده در محل قشلاق از طریق تعاونی‌های عشایری تا خرداد ۱۳۹۸ انجام شد. اکنون با برقراری ارتباط بین سامانه‌ی مدیریت اطلاعات آماری سازمان امور عشایر ایران و سایر پایگاه‌های اطلاعاتی کشور، مانند سازمان‌های ثبت احوال، هدمندسازی یارانه‌ها، امور مالیاتی کشور، بیمه‌ی سلامت ایران و آخرین سرشماری‌های اجرا شده توسط مرکز آمار ایران، ضمن ایجاد ثبت پایه‌ی جمعیت عشایر کوچنده، افزودن سایر ویژگی‌های این خانوارها با صرف هزینه‌ای اندک، امکان‌پذیر شده است.

گزارش حاضر به تشریح مراحل مختلف و اقدامات صورت‌گرفته در این زمینه به‌عنوان نخستین تجربه‌ی رسمی مرکز آمار ایران در استفاده از داده‌های ثبتی برای تولید آمار می‌پردازد. این مطالعه‌ی ارزشمند در دفتر کشاورزی مرکز آمار ایران با همکاری سازمان امور عشایر ایران و توسط آقایان ابوطالب عزیزی (مجری طرح)، مهدی میزبان، محمد ایرانپور، سید علی میرابراهیمی، فرشید خان‌زاده، صابرمحمد مقصودی، حمیدرضا جلالی، محسن خاکپور، و خانم‌ها فرزانه جامعی و ژیلا کمایی انجام شد، که بدین وسیله از آنان تشکر و قدردانی می‌شود.

گروه پژوهشی پردازش داده‌ها و اطلاع‌رسانی

ژوژشکده‌ی آمار

فهرست مطالب

۱	۱- مقدمه
۲	۱-۱- بیان مسئله و ضرورت اجرای طرح
۳	۲-۱- هدف طرح
۴	۳-۱- تعاریف و مفاهیم
۴	۱-۳-۱- عشایر
۴	۲-۳-۱- ایل
۴	۳-۳-۱- طایفه
۴	۴-۳-۱- تیره
۵	۵-۳-۱- قشلاق یا گرمسیر
۵	۶-۳-۱- بیلاق یا سردسیر
۵	۷-۳-۱- کوچ عشایر
۵	۸-۳-۱- عشایر کوچنده
۶	۹-۳-۱- عشایر نیمه کوچنده
۶	۱۰-۳-۱- عشایر رمه گردان
۶	۱۱-۳-۱- عشایر اسکان یافته
۶	۱۲-۳-۱- مسیر کوچ
۶	۱۳-۳-۱- میان بند
۶	۱۴-۳-۱- زیست بوم عشایری
۷	۴-۱- معرفی جامعه‌ی عشایر
۷	۱-۴-۱- مشخصه‌های جامعه‌ی عشایر
۸	۲-۴-۱- معرفی جامعه‌ی عشایر کوچنده
۹	۲- بررسی‌های اولیه و دریافت اطلاعات
۹	۱-۲- مطالعه و بررسی در زمینه‌ی وضعیت خانوارهای عشایر کوچنده
۱۰	۱-۱-۲- استعلام از استان‌ها در خصوص وضعیت خانوارهای عشایر کوچنده
۱۰	۲-۱-۲- برگزاری جلسه با محققان امور عشایر و همکاران سازمان امور عشایر ایران
۱۱	۳-۱-۲- بازدید از نمایشگاه توانمندی‌های عشایر و مصاحبه با نمایندگان عشایر
۱۱	۲-۲- مطالعه در خصوص نحوه‌ی اجرا و اهداف سرشماری عشایر کوچنده در سایر کشورها

- ۳-۲- بررسی اطلاعات موجود از خانوارهای عشایر در مرکز آمار ایران و سایر دستگاه‌ها ۱۲
- ۳-۲-۱- بررسی فایل اطلاعات افراد عضو تعاونی‌های عشایری ۱۲
- ۳-۲-۲- پیگیری و بررسی سایر پایگاه‌های اطلاعاتی ۱۳
- ۴-۲- طراحی و ارائه‌ی سامانه‌ی ثبت اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده ۱۴
- ۴-۲-۱- عقد تفاهم‌نامه‌ی همکاری با سازمان امور عشایر ایران ۱۴
- ۴-۲-۲- هم‌آموزی شیوه‌ی آمارگیری ثبتی توسط همکاران دفتر کشاورزی مرکز آمار ایران ۱۴
- ۴-۲-۳- دریافت اطلاعات از سامانه‌ی سازمان امور عشایر ایران ۱۵
- ۴-۲-۴- بررسی اولیه و پاک‌سازی دادگان سازمان امور عشایر ایران ۱۵
- ۵-۲- جورسازی با دادگان‌های موجود در مرکز آمار ایران ۱۵
- ۵-۲-۱- جورسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با دادگان‌های سرشماری‌های اجرا شده در مرکز آمار ایران ۱۶
- ۵-۲-۲- جورسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با سایر دادگان‌های موجود در مرکز آمار ایران ۱۶
- ۵-۲-۳- درخواست دسترسی و بررسی دادگان‌های خارج از مرکز آمار ایران ۱۶

۳- نتایج جورسازی دادگان‌ها

- ۱۷
- ۳-۱- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی دادگان‌ها ۱۷
- ۳-۱-۱- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی سامانه‌ی سازمان امور عشایر ایران ۱۸
- ۳-۱-۲- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی دادگان‌های موجود در مرکز آمار ایران ۱۸
- ۳-۱-۳- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی دادگان سازمان‌های بیمه‌ی سلامت ایران و تأمین اجتماعی ۱۸
- ۳-۱-۴- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی دادگان‌های سایر دستگاه‌ها ۱۹
- ۳-۲- جورسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با دادگان‌های موجود در مرکز آمار ایران ۱۹
- ۳-۲-۱- جورسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با دادگان‌های سرشماری‌های اجرا شده در مرکز آمار ایران ۲۰
- ۳-۲-۲- جورسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با سایر دادگان‌های موجود در مرکز آمار ایران ۲۴
- ۳-۳- نتایج بررسی دادگان سازمان امور عشایر ایران ۲۴

۴- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

- ۴۳
- ۴-۱- نتیجه‌گیری ۴۳
- ۴-۲- پیشنهادها ۴۴
- ۴-۲-۱- اقدامات لازم به‌منظور اصلاح و توسعه‌ی سامانه‌ی سازمان امور عشایر ایران ۴۴

مرجع‌ها

- ۴۷
- پیوست‌ها
- ۴۹
- پیوست آ: متن تفاهم‌نامه‌ی همکاری سازمان امور عشایر ایران با مرکز آمار ایران (بدون تغییر یا اصلاح) ۴۹
- پیوست ب: جدول‌های استانی جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور (به تفکیک شهرستان) ۵۳
- پیوست پ: تعداد رکوردهای جور شده‌ی دادگان سازمان امور عشایر ایران با دادگان‌های سایر دستگاه‌های اجرایی کشور ۷۵
- پیوست ت: مراحل ایجاد ثبت پایه‌ی جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور (۱۴۰۰-۱۳۹۶) ۷۶
- پیوست ث: جدول‌های اولیه‌ی جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور ۷۷

فهرست جدول‌ها

- جدول ۳-۱- بررسی اطلاعات شماره‌ی ملی در دادگان‌های سرشماری‌های اجرا شده توسط مرکز آمار ایران ۱۸
- جدول ۳-۲- نتایج بررسی دادگان‌های دستگاه‌های مختلف از لحاظ کلید اصلی (شماره‌ی ملی) ۱۹
- جدول ۳-۳- مقایسه‌ی تطبیقی تعداد خانوارها و جمعیت عشایر کوچنده بین دادگان سازمان امور عشایر ایران و دادگان سرشماری عشایر کوچنده ۱۳۸۷ ۲۰
- جدول ۳-۴- سری زمانی جمعیت روستایی و عشایر کوچنده و تعداد دام سبک ایران (۱۳۶۵ تا ۱۳۹۸) ۲۰
- جدول ۳-۵- نتایج جوسازی دادگان‌های سازمان امور عشایر ایران و سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ ۲۳
- جدول ۳-۶- جمعیت خانوارهای معمولی عشایر که در زمان اجرای سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵ در محل قشلاق سکونت داشتند ۲۳
- جدول ۳-۷- نتایج جوسازی دادگان سازمان امور عشایر ایران با سایر دادگان‌ها ۲۴
- جدول ۳-۸- نتایج مقایسه‌ی اطلاعات اولیه‌ی حاصل از سامانه‌ی سازمان امور عشایر ایران با نتایج سرشماری عشایر کوچنده (۱۳۸۷) در استان‌های منتخب ۲۵
- جدول ۳-۹- جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور به تفکیک جنس و طبقات سنی ۲۷
- جدول ۳-۱۰- زمان دریافت داده‌های روزآمد شده‌ی دستگاه‌های اجرایی ۳۰
- جدول ۳-۱۱- تعداد دانش‌آموزان عشایر کوچنده به تفکیک نوع مدرسه (نفر) ۳۱
- جدول ۳-۱۲- تعداد خانوارها، جمعیت (به تفکیک جنس)، و تعداد افراد دارای محل سکونت ثابت عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق قشلاقی به تفکیک استان ۳۲
- جدول ۳-۱۳- تعداد دانش‌آموزان و دانشجویان در مقایسه با جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق قشلاقی به تفکیک استان (نفر) ۳۳
- جدول ۳-۱۴- تعداد دانش‌آموختگان سازمان نهضت سوادآموزی و مهارت‌آموختگان فنی و حرفه‌ای عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق قشلاقی به تفکیک استان (نفر) ۳۴
- جدول ۳-۱۵- تعداد دریافت‌کنندگان یارانه و بیمه‌شدگان عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق قشلاقی به تفکیک نوع بیمه و استان (نفر) ۳۵
- جدول ۳-۱۶- تعداد خانوارها، جمعیت (به تفکیک جنس)، و تعداد افراد دارای محل سکونت ثابت عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق بیلاقی به تفکیک استان ۳۶
- جدول ۳-۱۷- تعداد دانش‌آموزان و دانشجویان در مقایسه با جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق بیلاقی به تفکیک استان (نفر) ۳۷

جدول ۳-۱۸- تعداد دانش‌آموختگان سازمان نهضت سوادآموزی و مهارت‌آموختگان فنی و حرفه‌ای عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق بیلاقی به تفکیک استان (نفر)..... ۳۸

جدول ۳-۱۹- تعداد دریافت‌کنندگان یارانه و بیمه‌شدگان عشایر کوچنده‌ی کشور در مناطق بیلاقی به تفکیک نوع بیمه و استان (نفر)..... ۳۹

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۱- نمونه‌ای از سلسله‌مراتب ایلی عشایر ۷
- شکل ۱-۲- مقایسه‌ی روش‌ها و هزینه‌ی شمارش دام‌های کوچ‌رو/ چراگرد در چند کشور ۱۲
- شکل ۱-۳- نمودار سری زمانی اولیه‌ی جمعیت عشایری (سال‌های ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۸) ۲۱
- شکل ۲-۳- نمودار سری زمانی جمعیت روستایی (سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۵) ۲۱
- شکل ۳-۳- نمودار سری زمانی تعداد دام‌های سبک کشور (۱۳۷۲ تا ۱۳۹۸) ۲۲
- شکل ۴-۳- روند تغییرات جمعیت عشایر کوچنده‌ی کشور ۲۷
- شکل ۵-۳- سهم عشایر کوچنده از جمعیت کشور ۲۸
- شکل ۶-۳- هرم سنی جمعیت عشایر کوچنده (۱۴۰۰) ۲۹
- شکل ۷-۳- هرم سنی جمعیت روستاییان (۱۳۹۵) ۲۹
- شکل ۸-۳- نقشه‌ی جمعیت عشایر کوچنده بر اساس محل استقرار قشلاقی (۱۴۰۰) ۴۰
- شکل ۹-۳- نقشه‌ی جمعیت عشایر کوچنده بر اساس محل استقرار ییلاقی (۱۴۰۰) ۴۱

مقدمه

ترکیب اجتماعی جمعیت ایران، متشکل از سه جامعه‌ی شهری، روستایی و عشایری است. این جوامع از لحاظ اقتصادی و اجتماعی، تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند، که باید در برنامه‌ریزی‌ها مد نظر قرار گیرد. جامعه‌ی عشایر، جامعه‌ای است کاملاً مولد و میراث‌دار هویت فرهنگی کشور، که زندگی مردم آن بر مبنای کوچ و بهره‌برداری از شرایط اقلیمی و طبیعی و با تکیه بر دامداری بنا شده است. این شیوه‌ی زندگی، از بهترین شیوه‌های بهره‌برداری از منابع طبیعی و ضامن حفظ محیط زیست به شمار می‌آید. عشایر کوچنده همچنین از لحاظ جاذبه‌های گردشگری طبیعی و ارزش‌های اصیل فرهنگی و اجتماعی، از نقشی در خور توجه برخوردارند.

جامعه‌ی عشایر کوچنده با وجود دارا بودن کمتر از ۱/۴ درصد از جمعیت کشور، نقشی بسیار مهم و حیاتی در تولید و اقتصاد کشور ایفا می‌کند. شغل اصلی عشایر کوچنده دامداری است و این افراد با بهره‌گیری از ۲۸ درصد مراتع کشور، در حدود ۲۹ درصد از دام سبک کشور و ۲۰ درصد از گوشت قرمز و مواد پروتئین دامی کشور را تأمین می‌کنند. دام‌های عشایر، بخش مهمی از ذخایر ژنتیکی غیر قابل جایگزین دام کشور را تشکیل می‌دهند و در تأمین امنیت غذایی و حفظ تنوع زیستی کشور، نقش قابل توجهی دارند.

بر اساس نتایج مطالعات سازمان برنامه و بودجه کشور در سال ۱۳۶۹، عشایر کوچنده تقریباً در ۶۰ درصد از فضای جغرافیایی کشور دارای قلمرو بودند و در حال حاضر دست‌کم در یکی از دوره‌های کوچ و استقرار بیلاقی و قشلاقی، در همه‌ی استان‌های کشور به‌جز کردستان، استقرار پیدا می‌کنند.

با مقایسه‌ی نتایج آخرین سرشماری اجتماعی-اقتصادی عشایر کوچنده و نزدیک‌ترین سرشماری عمومی نفوس و مسکن^۱ ملاحظه می‌شود که اندازه‌ی متوسط خانوارهای^۱ عشایر (۵/۵۸)، بیش‌تر از اندازه‌ی متوسط خانوارهای شهری و روستایی (۴/۰۳) است و در حالی که میزان بیکاری در جامعه‌ی عشایر (۵ درصد) بسیار کمتر از بیکاری در جوامع شهری و روستایی (۱۲/۸) می‌باشد، میزان بی‌سوادی‌شان بیش‌تر است (۳۷ درصد در برابر ۱۵/۴ درصد).

^۱ به «اندازه‌ی خانوار»، بُعد خانوار هم می‌گویند.

با توجه به مطالبی که بیان شد، به نظر می‌رسد که جامعه‌ی عشایر نیازمند حمایت‌های بیش‌تری است و بدین منظور باید برنامه‌ریزی‌های بهتر و دقیق‌تری انجام داد.

۱-۱- بیان مسئله و ضرورت اجرای طرح

بسیاری از افراد و حتی سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان، جامعه‌ی عشایر و جامعه‌ی روستایی را یکی می‌دانند؛ در حالی که این دو جامعه دارای ویژگی‌های متفاوتی‌اند و در نتیجه برنامه‌ریزی‌های متفاوتی برای توسعه و بهبود کیفیت زندگی خود می‌طلبند. مثلاً، مهم‌ترین فعالیت اقتصادی روستاییان، زراعت و باغداری است؛ اما فعالیت اصلی اقتصادی عشایر کوچنده دامداری است. همچنین مهم‌ترین نیاز جامعه‌ی روستایی در ایران، آب و زمین است، اما نیاز اصلی جامعه‌ی عشایر، مرتع و دام است.

محل سکونت خانوارهای روستایی معمولاً در روستاها است؛ اما اغلب خانوارهای عشایر کوچنده بخشی از سال را در روستاها و شهرها می‌گذرانند و در بخش دیگری از سال در خارج از روستاها و شهرها زندگی می‌کنند. خانوارهای عشایر کوچنده در فصول گرم سال برای چرای دام‌های خود به بیلاق‌های خارج از محدوده‌ی شهرها و آبادی‌ها کوچ می‌کنند و اکثرشان با شروع فصل سرما به محل سکونت قشلاقی خود برمی‌گردند.

با توجه به اهمیت اقتصادی جامعه‌ی عشایر کوچنده و به‌منظور ارائه‌ی خدمات به این جامعه، به‌ویژه توسط سازمان امور عشایر ایران، وجود اطلاعات روزآمد از آن حائز اهمیت است. اطلاعات جمعیتی خانوارهای عشایر کوچنده و غیر کوچنده، به‌عنوان خانوارهای معمولی غیر ساکن و ساکن، از طریق سرشماری عمومی نفوس و مسکن و در ماه آبان گردآوری می‌شود، که هم‌زمان با آغاز استقرار عشایر کوچنده در محل سکونت ثابت در نقاط روستایی و شهری در مناطق قشلاقی است. به همین دلیل در سرشماری عمومی نفوس و مسکن، امکان تفکیک اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده از بقیه‌ی خانوارها وجود ندارد. از این رو برای آگاهی از ویژگی‌های خاص جمعیتی و اقتصادی این بخش از جامعه نیاز به یک سرشماری اختصاصی احساس می‌شد.

بر این اساس، نخستین سرشماری عشایر کوچنده در تابستان ۱۳۶۶ اجرا شد، که هدف آن شناخت جمعیتی بود که در زمینه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کشور مؤثر و مطرح بود، ولی تا آن زمان به دلایل گوناگون، اطلاعات دقیق و مدونی از آن وجود نداشت. پس از آن در سال‌های ۱۳۷۷ و ۱۳۸۷ نیز سرشماری عشایر کوچنده اجرا و نتایج آن در قالب نشریات مختلف ارائه گردید.

در سرشماری سنتی عشایر کوچنده، اطلاعات گسترده‌ای در مورد ساختار اجتماعی و اقتصادی خانوارهای عشایر کوچنده‌ی کشور پرسش و گردآوری می‌شود، که بعضی از آن‌ها عبارت‌اند از جمعیت، مشخصات افراد خانوارها، شماره‌ی ملی، سن، جنس، وضع سواد و تحصیلات، وضع فعالیت، وضع زناشویی، نحوه‌ی کوچ خانوارها، مدت اقامت خانوارها در ساختمان و سرپناه، عضویت در شرکت تعاونی عشایری، عمده‌ترین سوخت مصرفی، وسایل نقلیه‌ی در اختیار، و فعالیت عمده‌ی کشاورزی. از جمله اطلاعات مهم دیگری است که از سرشماری اجتماعی و اقتصادی عشایر کوچنده حاصل می‌شود، می‌توان به این موارد اشاره کرد: ساختار زندگی قبیله‌ای، تقویم کوچ، اقامتگاه‌های جامعه‌ی عشایر کوچنده، به‌علاوه‌ی اطلاعات گسترده‌ای در زمینه‌ی فعالیت دامداری، تولید صنایع دستی و مانند آن‌ها.

در سال ۱۳۹۶ و پس از گذشت ۹ سال از آخرین سرشماری عشایر کوچنده، سازمان امور عشایر ایران درخواست اجرای چهارمین سرشماری عشایر کوچنده را به مرکز آمار ایران ارائه کرد. با توجه به فراهم بودن امکان حذف «بار پاسخگو»^۲ از طریق تغییر شیوهی سرشماری به روش‌های نوین، و نیز با در نظر گرفتن پراکندگی زیاد و دشوار بودن دسترسی به عشایر کوچندهی کشور، هزینه‌ی اجرای سرشماری از این جامعه به شیوهی سنتی بسیار زیاد می‌بود، که در شرایط دشوار اقتصادی کشور، قابل توجه نبود. به‌علاوه با گذشت زمان، اطلاعات حاصل از سرشماری قدیمی می‌شود. این در حالی است که تقاضا برای روزآمدسازی اطلاعات جامعه‌ی عشایر در فواصل کوتاه زمانی، روزبه‌روز افزایش می‌یابد. از این رو تغییر شیوهی گردآوری اطلاعات این خانوارها ضروری به نظر می‌رسید.

با توجه به درخواست سازمان امور عشایر ایران برای تولید آمار و اطلاعات روزآمد از خانوارهای عشایر کشور و تغییر رویکرد مرکز آمار ایران از گردآوری آمار و اطلاعات از روش سنتی به روش ثبّتی، پیشنهاد طراحی سامانه‌ی ثبت اطلاعات خانوارهای عشایر کوچنده به سازمان مذکور ارائه شد تا از داده‌های اداری حاصل، برای تولید آمارهای لازم استفاده شود. برای تولید آمارهای مورد نیاز از داده‌های اداری، نخست باید یک «ثبت آماری»^۳ ایجاد کرد.

مهم‌ترین مزایای گردآوری اطلاعات بر مبنای ثبت آماری را می‌توان به‌صورت زیر فهرست کرد:

- بار پاسخگو وجود ندارد،
- هزینه‌ی آن بسیار کمتر است،
- معمولاً کلّ جامعه را پوشش می‌دهد،
- پاسخگویان جواب‌های دقیق‌تری به پرسش‌های مهم اداری می‌دهند،
- امکان ارائه‌ی گزارش‌هایی برای کوچک‌ناحیه‌ها^۴ و نیز ارائه‌ی بهتر آمارهای منطقه‌ای وجود دارد.

از دیگر مزایای استفاده از ثبت‌های آماری برای تولید آمار می‌توان موارد زیر را نام برد:

- امکان روزآمدسازی داده‌ها در فواصل زمانی کوتاه‌تر فراهم می‌شود،
- امکان پاسخ‌گویی به نیازهای جدید آماری وجود دارد،
- می‌تواند باعث افزایش کیفیت دادگان‌های^۵ دستگاه‌های اجرایی شود،
- به توسعه‌ی دولت الکترونیکی کمک می‌کند.

۱-۲- هدف طرح

هدف این طرح، ایجاد ثبت پایه‌ی جمعیت عشایر کوچندهی کشور برای پاسخ‌گویی به نیازهای آماری، به‌ویژه اجرای آمارگیری‌های مربوط به عشایر کوچنده است.

^۲ respondent burden

^۳ statistical register

^۴ small areas

^۵ database

۱-۳- تعاریف و مفاهیم

تعاریف این بخش، با استفاده از نشریات و وبگاه‌های سازمان امور عشایر ایران، مدیریت امور عشایر استان‌ها، و مرکز آمار ایران (از جمله ۰، ۰، ۰) تدوین شده است.

۱-۳-۱- عشایر

واژه‌ی «عشایر»، جمع «عشیره» به معنای قبیله است. «عشایر» به مردمی گفته می‌شود که دارای سازمان اجتماعی قبیله‌ای مبتنی بر گروه‌های خویشاوندی‌اند و افراد آن ضمن احساس تعلق به این سازمان، عموماً جایگاه خود در آن را نیز می‌دانند. سبک زندگی عشایر، بر خلاف جوامع شهری و روستایی، مبتنی بر خودبسندگی و اتکا به خود است و تأمین معاش در این جامعه عمدتاً از طریق دامداری صورت می‌گیرد.

۱-۳-۲- ایل

«ایل» اتحادیه‌ای اجتماعی- سیاسی متشکل از طوایف و تیره‌های عشایری است که به اتکای وابستگی‌های خویشاوندی (نسبی، سببی، آرمانی) یا بعضاً بنا بر مصالح و ضرورت‌های سیاسی و اجتماعی تشکیل شده است. ایلات معمولاً دارای سرزمین و قلمرو خاص خود هستند و تحت رهبری و مدیریت شخصی با سمت ایلخان یا ایل‌بیگ اداره می‌شوند.

ایل در سلسله مراتب سازمان اجتماعی عشایری، بالاترین رده است. گویش، آداب و رسوم، و سبک زندگی اعضای یک ایل، معمولاً یکسان است.

۱-۳-۳- طایفه

«طایفه» یک واحد اجتماعی- سیاسی زیرمجموعه‌ی ایل و معمولاً متشکل از چند تیره است. اعضای طایفه اغلب با هم خویشاوند نزدیک یا دور هستند و در چند یا چندین نسل پیش، به نیای مشترکی می‌رسند که خود را به صورت حقیقی یا اساطیری، منتسب به او می‌دانند. اعضای طایفه در دفاع از آن و جلوگیری از تضییع حقوق طایفه سهم‌اند و طایفه نیز مسئولیت حفظ حقوق اعضا را بر عهده دارد.

«طایفه» در سلسله مراتب سازمان اجتماعی عشایر ایران، مهم‌ترین و متداول‌ترین رده به شمار می‌رود و معمولاً بین ایل و تیره قرار دارد، اما طوایفی نیز وجود دارند که به هیچ ایلی وابسته نیستند و طایفه‌ی مستقل نامیده می‌شوند.

در ساختار ایل‌ی قدیم، سرپرستی طایفه و مسئولیت اجرای سیاست‌های ایل در طایفه، اغلب بر عهده‌ی کلانتر بود که توسط ایلخان (سرپرست ایل) منصوب می‌شد.

۱-۳-۴- تیره

در سازمان اجتماعی عشایر ایران، «تیره» از مجموع چند رده‌ی کوچک‌تر (مانند تش، بُنکو، گوبک، دودمان، اولاد، و ...) تشکیل می‌شود، که در سلسله مراتب ایلی، عمدتاً پایین‌تر از طایفه قرار دارد. ساختار اجتماعی تیره مبتنی بر پیوندهای خویشاوندی واقعی و اصل و نسبی از خط صلبی (پدیری) است.

۱-۳-۵- قشلاق یا گرمسیر

«قشلاق» یا «گرمسیر» به محدوده‌ی زیستی و قلمرو جغرافیایی‌ای گفته می‌شود که عشایر، همه یا قسمتی از فصل‌های پاییز و زمستان را در آن جا سپری می‌کنند.

۱-۳-۶- ییلاق یا سردسیر

«ییلاق» یا «سردسیر» به محدوده‌ی زیستی و قلمرو جغرافیایی‌ای گفته می‌شود که عشایر، همه یا قسمتی از فصل‌های بهار و تابستان را در آن می‌گذرانند. برخی از عشایر به آن، سرحد نیز می‌گویند.

۱-۳-۷- کوچ عشایر

منظور از «کوچ عشایر»، جابه‌جایی و حرکت افراد و خانوارهای عشایر بین قلمروهای قشلاق (گرمسیر) و ییلاق (سردسیر) است که اغلب با دو هدف زیر صورت می‌گیرد:

- دسترسی به مرتع تازه برای تعلیف احشام،
- احتراز از گرما و سرمای شدید.

کوچ عشایر در گذشته معمولاً با شرکت همه‌ی افراد خانوار، بار و بنه و سرپناه قابل حمل در قالب رده‌های ایلی انجام می‌گرفت؛ ولی امروزه به‌صورت انفرادی و تک‌خانواری هم صورت می‌گیرد. کوتاه و بلند بودن مسیر کوچ، تغییری در مفهوم کوچ عشایر به وجود نمی‌آورد. همچنین باید توجه داشت که دمای هوا و شرایط اقلیمی، معیار تعیین قشلاق و ییلاق نیست؛ یعنی ممکن است ییلاق برخی از عشایر - از لحاظ شرایط اقلیمی - مشابه قشلاق عشایر دیگر باشد.

۱-۳-۷-۱- انواع عشایر بر اساس الگوی کوچ

جامعه‌ی عشایر کشور از نظر الگوی کوچ به چهار گروه عمده‌ی زیر تقسیم می‌شود:

- عشایر کوچنده،
- عشایر نیمه‌کوچنده،
- عشایر رمه‌گردان،
- عشایر اسکان‌یافته (یکجانشین).

خانوارهای عشایر ممکن است بین این گروه‌ها جابه‌جا شوند. البته تا کنون این جابه‌جایی عمدتاً به‌سوی یکجانشینی بوده است؛ اما بعید نیست که در آینده برخی از خانوارهای عشایر به زندگی کوچ‌نشینی بازگردند. مرکز آمار ایران عشایر را بر اساس الگوی کوچ، فقط به دو دسته‌ی «عشایر کوچنده» و «عشایر غیرکوچنده» تقسیم می‌کند، که «عشایر غیر کوچنده» شامل عشایر رمه‌گردان و اسکان‌یافته است.

۱-۳-۸- عشایر کوچنده

«عشایر کوچنده» به آن دسته از خانوارهای عشایر گفته می‌شود که عمده‌ی معاش خود را از طریق دامداری سنتی تأمین می‌کنند و برای تعلیف دام‌های خود، حرکت منظم فصلی بین قشلاق و ییلاق دارند و اغلب در سیاه‌چادر،